

Тарых. 2-күн – теориялык тур.

Максималдуу упай – 45

1-ТАПШЫРМА

Максималдуу 5 упай берилет.

Туура табылган төрт сандын ар бири үчүн бирден упай жана суроонун жообу үчүн бир упай.

Тарых боюнча квесттин (оюндун) катышуучулары кымбат баалуу буюмдар салынган сейфти таап алышкан. Бирок аны ачыш үчүн алар шифрди табышы керек эле. Бул шифр – тарыхый даталарды колдонуп жүргүзүлгөн эсептөөнүн жыйынтыгы.

Бул маселени чыгаргыла:

А) Биринчи сан – Рим шаарынын түптөлүшүнөн Батыш Рим империясы кулаганга чейин канча жыл өткөн.

Б) Экинчи сан – АКШ түзүлгөндөн азыркы мезгилге чейин (2021-жылга чейин) канча жыл өткөн.

В) Үчүнчү сан – Жүз жылдык согуш канча жылга созулган.

Г) Төртүнчү сан – Улуу Карлдын Франк империясынын түзүлгөн жылы.

$$А) + Б) + В) + Г) - 468 = X$$

Квесттин катышуучулары сейфти ача турган код болгон X санын тапканда, алар сейфтин ичинен уникалдуу тарыхый артефакттардын бирин табышкан (анын сүрөтү төмөндө берилди).

X жылында эң ири археологиялык ачылыштардын бири жасалган. Жогоруда сүрөтү берилген артефакт аталган ачылыштын бир бөлүгү болуп саналат.

X жылында кандай археологиялык ачылыш жасалган?

Чыгарылышы:

А) Б.з.ч. 753-ж. + 476-ж. =1229

Б) 2021-ж. – 1776-ж. = 245

В) 1453-ж. – 1337-ж. = 116

Г) 800-ж.

$$A + B + B + \Gamma - 468 = X$$

X - 1922

Жооп: 1922-жылы Тутанхамон фараондун күмбөзү табылган.

Эскертүү: 1922-жылы Тутанхамон фараондун мумиясы табылган деген жоопту да кабыл алса болот.

2-ТАПШЫРМА

Тапшырма туура аткарылса, максималдуу 7 упай берилет.

Ар бир туура жооп үчүн 1 упайдан берилет.

Тарыхый окуяларды туура тарыхый ырааттуулукта жайгаштыргыла:

А) Сунга токоюндагы салгылашуу

Б) Түрк каганатынын түзүлүшү

В) Караханиддер каганатында Исламдын мамлекеттик дин катары кабыл алынышы.

Г) Усундардын Кыргызстан аймагына келиши

Д) Кыргыздардын Кокон хандыгына каршы күрөшү

Е) Истеминин Византияга элчилиги

Ж) Моголстан мамлекетинин түзүлүшү

1	2	3	4	5	6	7
Г	Б	Е	А	В	Ж	Д

Эскертүү: катышуучулардан тарыхый окуялардын датасын көрсөтүү талап кылынбайт.

3-ТАПШЫРМА

Максималдуу 6 упай берилет.

Туура дал келтирилген ысым жана мүнөздөмөнүн ар бир жубу үчүн 1ден упай.

Тарыхый инсандын ысымы менен анын мүнөздөмөсүн дал келтиргиле (таблицада берилген мүнөздөмөлөр менен таблицанын төмөн жагында берилген тарыхый инсандардын ысымдарын дал келтирүүдө тарыхый инсандардын ысымдарынын тизмесинде ашыкча аттар бар экенин эске алгыла).

А	Македониянын падышасы, көрүнүктүү аскер башчы, дүйнөлүк державанын куруучусу. Атасы өлгөндөн кийин жыйырма жашында такка отуруп, ал фракиялыктардын көтөрүлүшүн баскан жана Грецияны кайрадан баш ийдирип, ал жактагы козголоңчул Фивы шаарын талкалаган. Б.з.ч. 334-жылы ал Кичи Азияны басып алууну баштап, Персиянын падышасы Дарий Шнү талкалап, андан кийин Сирияны, Палестинаны жана Египетти багындырган. Сактар менен согушкан. Индияга жортуул жасаган. Ал курган ири мамлекет анын өлүмүнөн кийин ыдыраган.
Б	Европанын биринчи типографы. 1450-жылы кыймылдуу литералардын жардамы менен китеп басуу ыкмасын ойлоп таап, бул ыкма Европа маданиятына гана эмес, дүйнөлүк тарыхка зор таасирин тийгизген.
В	Гунндардын 434–453-жылдар аралыгындагы башкаруучусу. Түрк, герман жана башка урууларды өз бийлиги астында бириктирип, Рейнден Волгага чейин созулган ири мамлекет курган. Готтордун тарыхчысы Иордан «гунндардын башкаруучусунун Скифиянын бардык варварларынын арасындагы укмуштуу атак-даңкын» баса белгилеп өткөн.
Г	Орто кылымдагы Чыгыш окумуштуусу, философ, дарыгер жана саясий ишмер. Бардыгы болуп илимдин 29 тармагы боюнча 450 эмгек жазып, алардын ичинен бизге 274 гана жеткен, алардын бирөөсү болсо – «Дарыгерлик илимдин канондору».
Д	Биринчи казак окумуштуусу, тарыхчы, этнограф, фольклорист, саякатчы, агартуучу жана чыгыш таануучу. 1856-жылы биринчилерден болуп «Манас» эпосунун үзүндүсүн илимий ыкма менен жазып алган.
Е	Ортоазиялык аскер башчы, акын жана Тимуриддер династиясынын мамлекеттик ишмери, Индиянын жана Ооганстандын падишахы. Бабуриддер династиясынын – Улуу Моголдор империясынын негиздөөчүсү. Көрүнүктүү Чыгыш акыны жана философ. Ош шаарында төрөлгөн.

1. Македониялык Александр
2. Чокан Валиханов
3. Филипп II
4. Ибн-Сина (Авиценна)
5. Модэ шаньюй
6. Аль-Бируни
7. Иоганн Гутенберг
8. Захир ад-дин Бабур
9. Улугбек Гураган
10. Аттила
11. Василий Радлов
12. Иван Федоров

А	Б	В	Г	Д	Е
1	7	10	4	2	8

4-ТАПШЫРМА

Максималдуу 5 упай берилет.

Пландын 1–3-пункттары үчүн 1ден упай жана 4-пункту (тарыхый инсандын ишмердүүлүгүнүн натыйжаларын баалоо) үчүн 2 упай.

Тарыхый инсан – ишмердүүлүгү ири тарыхый окуялардын жүрүшүнө жана жыйынтыгына олуттуу түрдө таасир эткен адам.

Төмөнкү тизмедеги тарыхый инсандардын бирөөсүн тандагыла:

- Барсбек
- Мухаммед кыргыз (Тагай бий)
- Атаке бий

Төмөндө берилген планды колдонуп, өзүңөр тандаган тарыхый инсанга мүнөздөмө бергиле:

1. *Жашоо же (жана) башкаруу жылдары (кылымды жана белгилүү даталарды көрсөтүү менен);*
2. *Бул инсандын ишмердүүлүгү кандай тарыхый шарттарда жүргүзүлгөн;*
3. *Бул тарыхый инсан чечүүгө аракет кылган маселелер жана аларды чечүү методдору;*
4. *Бул тарыхый инсандын ишмердүүлүгүнүн натыйжаларын баалоо.*

Жооптор:

Барсбек

1. Енисей кыргыздарынын VII кылымдын аягы менен VIII кылымдын башын камтыган доордогу ажосу. Курман болгон жылы – 711-ж.

2. VII кылымдын аягында Борбордук Азияда Түрк каганаты кайра жанданып (Экинчи Чыгыш Түрк каганаты), ал Борбордук Азияда үстөмдүк орнотууга далалат кылган. Ал эми анын эң күчтүү каршылашы Енисей кыргыздарынын мамлекети болгон.

3. Барсбек Экинчи Чыгыш Түрк каганаты менен Борбордук Азиядагы үстөмдүк үчүн атаандаштыкты баштаган. Барсбек каган титулун жана Ынанчу Алп Билге кагандык (тактык) ысмын алган; түрк каганы Капагандын тууганына үйлөнгөн; түрк каганына каршы Тан империясы жана Түргөш каганаты менен биримдик түзгөн. Бирок Барсбек согушта жеңилип, Кыргыз мамлекети кыйлага чейин Экинчи Чыгыш Түрк каганатына салык төлөгөн.

4. Барсбек Кыргыз мамлекетинин эгемендүүлүгүн сактап калганга аракет кылган. Ал таланттуу саясий ишмер болгон жана мыкты жеке сапаттарга, эң оболу чечкиндүү мүнөзгө (каган титулун алган) жана саясий кырдаалды анализдөө жөндөмдүүлүгүнө (түрктөргө каршы коалиция түзгөн) ээ болгон.

Мухаммед Кыргыз (Тагай бий)

1. XV кылымдын аягындагы жана XVI кылымдын башындагы кыргыз бийи.

2. XV кылымдын экинчи жарымында тынымсыз ич ара согуштар Моголстанды алсыратып, ал батыш жана чыгыш деп экиге бөлүнгөн. Бул шарттарда кыргыз урууларынын биримдиги күч алган.

3. Мухаммед Кыргыз кыргыздардын оң канат жана сол канат урууларын бириктирип, көз карандысыз кыргыз мамлекетин курууга аракет кылган. 1508-жылы ал ак кийизге салынып көтөрүлүп, кыргыздардын ханы деп жарыяланган. Казактар менен биргелешип, Мухаммед Кыргыз Түндүк Кыргызстанда бийлигин бекемдей албаган могол башкаруучуларына каршы күрөш жүргүзгөн.

4. Мухаммед Кыргыздын (Тагай бийдин) ишмердүүлүгү моголдорго каршы күрөштө кыргыздардын өз алдынчалыгын сактап калуусуна шарт түзгөн.

Атаке бий

1. XVIII кылымдын ортосу жана аягындагы сарыбагыш уруусунун жетекчиси.

2. XVIII кылымдын ортосунда, көпкө созулган күрөштөн кийин, кыргыздар Жунгар хандыгы талкалангандан кийин Ала-Тоодогу өз жерлерине кайтышкан. Бирок Цин Кытайы менен Кокон хандыгынын басып алуу коркунучуна дуушар болушкан.

3. Атаке бий жунгарларга жана кокондуктарга каршы күрөшкөн. 1785-жылы тышкы душмандарга каршы колдоого ээ болуш үчүн элчилерди Россия империясына жиберүүнүн жана Россия букаралыгын кабыл алуунун демилгечиси болгон.

4. Атаке бийдин ишмердүүлүгү кыргыз урууларынын биригүүсүнө жана ынтымактын бекемделишине шарт түзгөн.

Эскертүү: Келтирилген жооп варианттары болжолдуу болуп саналат. Айрыкча, пландын 4-пунктуна жооп берип жатканда катышуучу өзүнүн субъективдүү баасын бериши мүмкүн. Эгер катышуучу бул баалоосун аргументтештирип бере алса, анда бул жооп да кабыл алынат жана ага да 2 упай берилет.

5-ТАПШЫРМА

Максималдуу 2 упай берилет.

Катардын түзүлүшүнүн принцибин аныктоо үчүн – 1 упай;

Кайсынысы ашыкча экенин аныктоо үчүн – 1 упай.

Парламент, Генералдык штаттар, Земство собору, Сейм, Кортестер, Вече

Бул катар кандай принцип менен түзүлгөнүн жана катарда кайсынысы ашыкча экенин түшүндүрүп бергиле.

- Катардын түзүлүшүнүн принциби – катарда Орто кылымда Россиядагы жана Европадагы монархиялык түзүлүштөрдөгү шайланма таптык-өкүлдүк органдары берилген;
- Ашыкчасы – вече (бул элдик чогулуш).

6-ТАПШЫРМА

Максималдуу 6 упай берилет.

Биринчи суроонун жообу үчүн 4 упай – көрсөтүлгөн ар бир тарыхый окуя үчүн 1ден упай жана ар бир мисал үчүн 1ден упай.

Экинчи суроонун жообу үчүн 2 упай – динди туура көрсөткөндүгү үчүн 1 упай жана мисал үчүн 1 упай.

А. С. Пушкиндин «Кыраакы Олег жөнүндө ыр» аттуу ыры сюжеттик жактан жазуучу жана тарыхчы Н. М. Карамзин тарабынан «История государства Российского (Россия мамлекетинин тарыхы)» аттуу эмгекте берилген «Повести временных лет (Өткөн жылдардын баяны)» аттуу жылнааманын үзүндүсүнүн ырга салынган варианты болуп саналат.

Пушкиндин ырынын төмөндө берилген үзүндүсүн окуп чыгып, суроолорго жооп бергиле:

1. Бул ырда Олег княздын башкаруу мезгилиндеги кайсы тарыхый окуялар тууралуу сөз болуп жатат?
Өзүңөрдүн жообуңарды ырдан алынган цитаталар менен тастыктагыла (2 мисал).
2. Олег княздын башкаруу мезгилинде чыгыш славяндарда кайсы дин өкүм сүргөн?
Өзүңөрдүн жообуңарды ырдан алынган цитаталар менен тастыктагыла (1 мисал).

Александр Пушкин

Кыраакы Олег жөнүндө ыр

Кыраакы Олег акылы жок хазарлардан
Мына эми өч алууга камданууда:
Алардын тынымсыз чабуулдары үчүн
Айылдарын өрттөп, өттү кылычтап;
Соотун кийген, кошууну жанында
Князь атына минип баратат талаада.
Анын маңдайындагы чер токойдон
Көңүлү эргиген бир аяр чыкты.
Перунга гана сыйынган бул абышка –
Болочок осуяттардын жарчысы,
Сыйынуу, төлгөгө корогон убактысы.
Ал даанышманды көздөй Олег бастырды.
«Кудайлардын эркеси, аяр, айтчы сен,
Менин жашоомдо болот эмнелер?
Коңшуларды, душмандарды сүйүнтүп,
Же мүрзөдө жатчу күнүм келеби эрте?
Болгон чындыкты айт, коркпогун менден:
Сыйлыкка каалаган атты аласың сен».
«Анда сөзүмдү эстеп алгын сен:
Атак-даңк болсо, кубанат аскер;
Сенин атың даңкталган жеңиш менен;
Калканың сенин Царьградда илинген;
Кургак да, суу да сага баш ийген;
Кастар кызганат мындай тагдырды кенен...

Жооптор:

1. Тарыхый окуялар:

– Олег княздын Хазар каганатына каршы жортуулдары:

«Кыраакы Олег акылы жок хазарлардан
Мына эми өч алууга камданууда:
Алардын тынымсыз чабуулдары үчүн
Айылдарын өрттөп, өттү кылычтап».

– жана Константинополго болгон жортуул:

«Сенин атың даңкталган жеңиш менен;
Калканың сенин Царьградда илинген».

2. Олег княздын башкаруу мезгилинде чыгыш славяндар христианчылыкты эмес, салттуу динди тутунушуп, көп кудайга ишенишкен:

«Көңүлү эргиген бир аяр чыкты.
Перунга гана сыйынган бул абышка».

7-ТАПШЫРМА

Туура жооп үчүн максималдуу 2 упай берилет.

(А) жана (Б) карталарын салыштыргыла.

Элдердин улуу көчү деп аталган тарыхый окуянын жыйынтыгында Европадагы саясий кырдаал кандай өзгөргөн?

(A)

Эскертүү: Төмөндө картанын түп нускасынын көчүрмөсү берилди.

(Б)

Эскертүү: Төмөндө картанын түп нускасынын көчүрмөсү берилди.

Жооп:

Элдердин улуу көчүнүн натыйжасында Батыш Рим империясы кулаган, Европада болсо варварлардын королдуктары түзүлгөн.

8-ТАПШЫРМА

Максималдуу 12 упай берилет.

Ар бир эстелик боюнча жазылган 3 жоопко жалпысынан 3 упай берилет (ар бир суроо үчүн 1ден упай). Ошондо $4 \text{ эстелик} \times 3 \text{ суроо} = 12 \text{ суроо}$; $12 \text{ суроо} \times 1 \text{ упай} = 12 \text{ упай}$).

Сүрөттөрдө чагылдырылган тарыхый-архитектуралык эстелик кандай аталарын, кайсы мезгилге таандык экенин жана Кыргызстандын кайсы аймагында жайгашкандыгын жазгыла.

А)

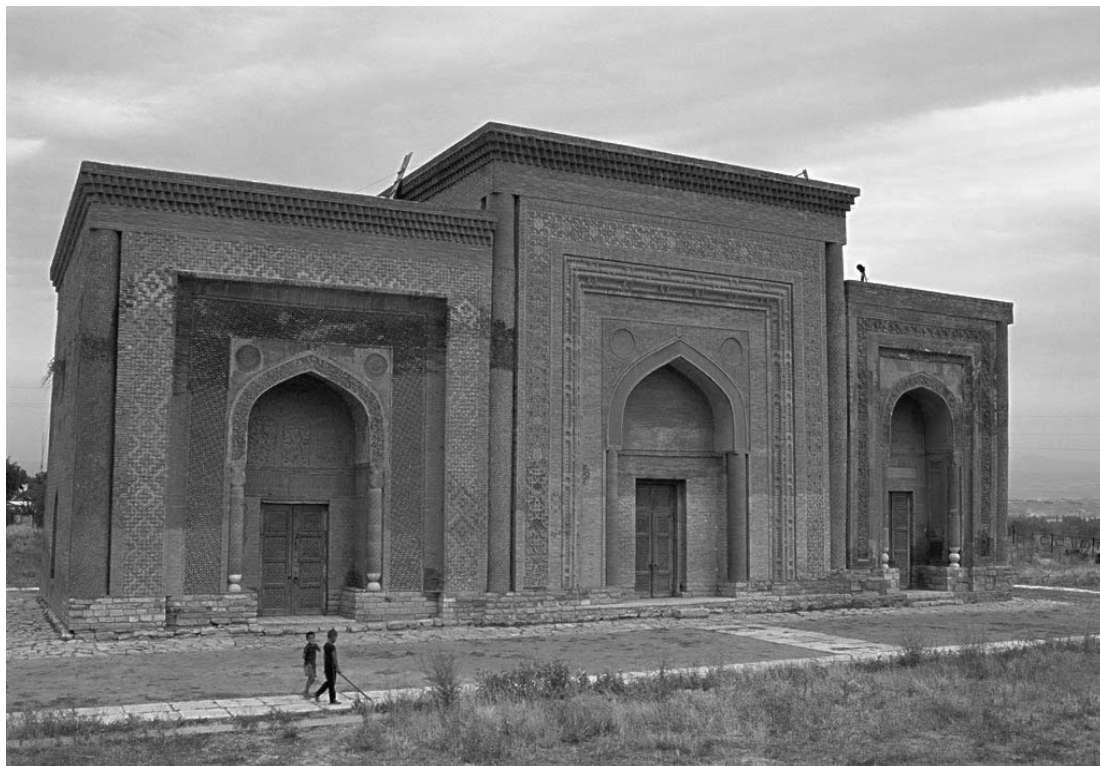
1. Аталышы: Манас күмбөзү
2. Мезгили: XIV к.
3. Каякта жайгашкан: Талас шаарынын жанында (катышуучу эстелик музей-коруктун аймагында же Талас өрөөнүндө жайгашкан деп да жазса болот)

Б)

1. Аталышы: Бурана мунарасы
2. Мезгили: X–XI кк.
3. Каякта жайгашкан: Токмок шаарынын жанындагы Бурана шаарчасында (катышуучу Бурана мунарасынын музей-коругунун аймагында же Чүй өрөөнүндө жайгашкан деп да жазса болот)

В)

1. Аталышы: Караханид дооруна таандык мавзолейлер (күмбөздөр) комплекси
2. Мезгили: X–XI кк.
3. Каякта жайгашкан: Өзгөн шаары (катышуучу эстелик Фергана өрөөнүндө жайгашкан деп да жазса болот)

Г)

1. Аталышы: Шах-Фазиль күмбөзү

2. Мезгили: XI к.

3. Каякта жайгашкан: Гулистан айылы, Фергана өрөөнү